

MÜASİR KONSTITUSİONALİZASIYA: NƏZƏRİYYƏ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Konstitusiyaya mətnində hər hansı bir müddəanın onlara konstitusiyaya qüvvəsi verməsi deməkdir. Konstitusiyaya hüququ sistemindəki əlilliklə yanaşı hüquq, hüquq tətbiqetmə praktikasında konstitusiyaya normalarının modelləşdirilməsi üçün ümumi bir istiqamətdir. Konstitusiyaya dövlətlə cəmiyyət arasında bağlanmış sosial, hüquqi müqavilədir.

Qanunvericilikdə konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarının inkişafı və konkretləşdirilməsi prosesi hüquqi tənzimlənmənin obyektiv nümunəsini təşkil edir. Beləliklə, qanunvericiliyin konstitusiyaya ilə uyğunlaşdırılması, hüquq normalarının, prinsiplərinin, təsisatlarının, hüquqi şərhlərin mənası kimi, konstitusiyaya ilə uyğunlaşan, hüquqi tənzimlənmənin vəhdətini və iqtisadi inkişafın sabitliyini təmin edən olduqca mürəkkəb, obyektiv, çoxşaxəli və dinamik bir prosesdir.

Açar sözlər: *Konstitusionalizasiya, hüquq, insan hüquqları, suverenlik, konstitusiyaya quruluşu, qanunvericilik, dövlət institutları*

Modern constitutionalization: theory and prospects of development

Summary

Constitutionalization means establishing any provisions in the text of the constitution, giving them constitutional force. Along with disability in the system of constitutional law, law serves as a general direction for modeling constitutional norms in law enforcement practice. The constitution is a social and legal contract concluded between the state and society. The process of development and specification of constitutional rights and freedoms in legislation forms an objective regularity of legal regulation. Thus, the harmonization of legislation with the constitution is a rather complex, objective, multi-faceted and dynamic process that harmonizes with the constitution both the meaning of legal norms, principles, institutions, and legal interpretation, ensuring the unity of legal regulation, and the stability of economic development.

Key words: *Constitutionalization, law, human rights, sovereignty, constitutional order, legislation, state institutions*

Giriş

Konstitusionalizasiya konstitusiyanın mətnində hər hansı müddəanın təsbit edilməsi, onlara konstitusion qüvvə verilməsi deməkdir. Konstitusiyaya hüquq sistemində əlilliklə yanaşı hüquq tətbiqedici praktikada konstitusiyaya normalarının modelləşdirilməsinin ümumi istiqamətinə xidmət edir. Konstitusiyaya dövlətlə cəmiyyət arasında bağlanan ictimai, hüquqi müqavilədir.

Hüquq mexanizmi kimi konstitusiyaya bütünlükdə hüquq və dövlət institutlarının sistemi, konstitusion hüquqi tətbiqedici praktika, ictimai hüquq düşüncəsi və konstitusiyaya mədəniyyəti ilə dəstəklənir. Konstitusiyanın dəyəri onun sosial maraqların bölgüsünün ədalətliliyində, şəxsin hüquq azadlığının müəyyən olunması və dövlət hakimiyyətinin qarşısının alınması, həmçinin hüquq sisteminin aliliyi və imperativliyindədir. Hüquq təcrübəsində konstitusion norma və prinsiplərin, konstitusion müddəaların “mərkəzləşmə” və “muxtariyyət” prinsipləri əsasında modelləşdirilməsi çətin prosesdir. Konstitusiyanın müddəaları dövlət hakimiyyətinin fəaliyyətində başlanğıc nöqtə kimi çıxış edir və onların şərhində vahid yanaşmanın olmasını tələb edir. Ona görə də hüquq sisteminin effektiv fəaliyyəti üçün qanunverici, icra, məhkəmə hakimiyyəti orqanları tərəfindən konstitusion prinsiplərin tətbiqi və bu sahədə biliklərin olması zəruridir [2, s.86].

Hər bir konstitusiyaya ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan əsas qanun kimi özünün hüquqi mahiyyəti ilə bərabər, sosial-siyasi mahiyyətə də malikdir. Bu da ondan ibarətdir ki, konstitusiyaya qəbul olunduğu zaman özündə mövcud olan siyasi qüvvələrin nisbətini təcəssüm etdirir.

Azərbaycan dövlətçiliyinin müasir inkişaf mərhələsində konstitusionalizm müəyyən elmi və praktiki dəyərlər əldə edir. Daimi inkişaf edən dinamik sistem kimi konstitusionalizm hüquq dairəsinin əldə olunması ilə yanaşı əhalinin hüquq düşüncəsinin formalaşmasına əhəmiyyətli təsir edir. Konstitusionalizmin aliliyinin inkişafı vasitəsi ilə hakimiyyətin ictimai institutları vətəndaşlar üçün əlçatan olur, tədricən hüquqi inhilizm aradan qalxır, konstitusion müddəalar isə canlı dinamika əldə edir. Cəmiyyətlə dövlətin belə qarşılıqlı əlaqəsi dövlətin idarə olunmasında xalqın iştirakını təmin edir və konstitusion institutların mövcudluğunu aktuallaşdırır. Nəticədə konstitusiyaya dəyərləri əsasında qurulan bütün hüquq sistemi vətəndaş cəmiyyətinin

formalaşmasına, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatına, konstitusiya quruluşunun və dövlət müstəqilliyinin sabitliyinin təminatına xidmət edir.

Konstitusionalizm Azərbaycanın hüquq sistemində konstitusion səviyyədə təsbit olunan müəyyən fundamental dəyərlərə malikdir. Hər bir dövlətin konstitusion dəyərləri dövlətdaxili normativlərə malik olsa da, özündə klassik universal dəyərləri əks etdirir. Məsələn, ayrı-ayrı insan hüquqlarına münasibətdə Avropa insan hüquqları üzrə Konvensiyadan çıxış edərək “muxtariyyət” prinsipi konkret hüququn mahiyyətinin anlanılmasına vahid yanaşma və hüquq tətbiqedicisi praktikanın universallığının olmasını tələb edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası suverenliyi, müstəqilliyi və dövlət hakimiyyətinin aliliyini təsbit edən hüquqi təsis sənədidir. O, konstitusiya quruluşuna sistemli baxışa əsas verir, dövlət institutları sistemində balans yaradır, konstitusiya quruluşunun sabitliyini təmin edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası onun konstitusiya quruluşunun əsaslarını, insan və vətəndaşın hüquqi statusunu, vətəndaş cəmiyyətinin əsas cəhətlərini, unitar dövlət quruluşunu, Azərbaycan Respublikasında qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının təşkili və fəaliyyəti prinsiplərini, yerli özünüidarəetmənin əsaslarını təsbit edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ali hüquqi qüvvəyə, birbaşa təsirə malikdir və Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində tətbiq olunur. Azərbaycan Respublikasında qəbul olunan qanunlar və qanundan aşağı qüvvəli normativ hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına zidd olmamalıdır (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, maddə 147) [1, s.57].

Geniş mənada konstitusion dəyərlərin müdafiəsi konstitusionalizasiya ilə təmin olunur. Bu qanunverici və hüquq tətbiqedicisi praktikada konstitusion ziddiyyətlərin yarandığı halda imperativ konstitusion tələblərin təminatı prosesidir. Konstitusion - hüquqi ziddiyyətlərin aradan qaldırılması mexanizmi kimi konstitusiya nəzarət orqanları çıxış edir. Konstitusiya nəzarət orqanları konstitusiya hüquq qaydasını müdafiə edərək, konstitusionalizmin dəyərlərini təmin edir. Hüquq sistemində imperativ konstitusion tələblərin uyğunluğuna və təminatına ən effektiv nəzarəti konstitusiya məhkəməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir [3, s.21].

Konstitusiya həqiqətən mürəkkəb prosesdir və ona görə də daxili və xarici təzahürlərin vəhdət və qarşıdurmada təhlilinə nəzarət olunmalıdır. Bir tərəfdən, bunlar formal olaraq müəyyən ardıcıl mərhələlərdir, digər tərəfdən isə qanunvericilik sistemində və bütövlükdə ictimai münasibətlərə dinamik təsirlərdir.

Xüsusilə, bu proses, üç mərhələni nəzərdə tutur:

1. “Konstitusiya” adlanan əsas aktın hazırlanması və qəbul edilməsi;
2. Hüquq sisteminin bütün strukturlarında onun təsbit edilmiş müddələrinin həyata keçirilməsi;
3. Bütün digər hüquqi hadisələr üzərində konstitusiya müddələrinin prioritetləşdirilməsi, dövlət orqanları və vətəndaşlar tərəfindən gündəlik fəaliyyətdə onlara ciddi riayət edilməsi.

Konstitusiya prinsip baxımından qanunvericiliyin konstitusionlaşmasının mahiyyətində özünü göstərərək mühüm ictimai münasibətlərin normativ modelini və hüquqi konstruksiyasını möhkəmləndirir, bununla da milli hüquq qaydasının təmin olunduğu müxtəlif ictimai təsisatlar arasında sistemli, struktur, funksional və digər əlaqələri müəyyən edir. Digər tərəfdən, konstitusiyanın norma və prinsiplərinin həyata keçirilməsi nəticəsində qanunvericilikdə onların inkişafının sabitliyi və səmərəliliyi təmin edilir. Bu zaman qanunvericiliyin konstitusionlaşdırılması konstitusiyada qoyulmuş və milli hüquq sisteminin xüsusiyyətləri ilə şərtlənən dəyərlər və prinsiplərin məzmunundan birbaşa asılıdır. Konstitusiya prinsipləri, normativ ümumiləşdirmənin yüksək səviyyəsinə malik olaraq, vətəndaşların konstitusiya hüquq və azadlıqlarının məzmununu müəyyən edir, universal xarakter daşıyır və ictimai həyatın bütün sahələrinin tənzimlənməsini həyata keçirir [4, s.223].

Konstitusiyallaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, konstitusiya ilk növbədə mühüm ictimai münasibətlərin normativ modelini və hüquqi konstruksiyasını möhkəmləndirir, bununla da bütün cəmiyyətin ahəngdar inkişafını təmin edən müxtəlif ictimai təsisatlar arasında sistem, struktur, funksional və digər əlaqələri müəyyən edir. Konstitusiya normaları və prinsipləri hüququn müxtəlif sahələrinin normalarının inkişafı üçün əsasdır, konstitusiya norma və prinsiplərinin məzmununun həyata keçirilməsi nəticəsində milli qanunvericiliyin harmonizasiyası gedir, onların inkişafının sabitliyi və səmərəliliyi təmin edilir. Dövlətin əsas qanunu olan konstitusiyanın qanunvericilik bazasının institusionalaşdırılması yolu ilə sabitliyi ictimai münasibətlərin inkişafına bilavasitə sabitləşdirici təsir göstərir, hüquqi tənzimlənmənin əsaslarının möhkəmliyini təmin edir [5, s.1].

Nəticə

Beləliklə, əsas hüquq və azadlıqların təmin edilməsi sahəsində konstitusiya və sahə hüquq normalarının sıx qarşılıqlı fəaliyyəti baş verir. Cari qanunvericiliyin normaları vətəndaşların hüquq və azadlıqları haqqında konstitusiyanın müddələrini inkişaf etdirərək və konkretləşdirməklə onların reallığının və yerinə yetirilməsinin hüquqi təminatıdır.

Qanunvericilikdə konstitusiya hüquq və azadlıqların inkişafı və konkretləşdirilməsi prosesi hüquqi

tənzimlənmənin obyektiv qanunauyğunluğunu təşkil edir. Beləliklə, qanunvericiliyin konstitusiyaya uyğunlaşdırılması hüquqi tənzimlənmənin vəhdətini, eləcə də iqtisadi inkişafın sabitliyini təmin edən hüquq normalarının, prinsiplərinin, institutlarının, hüquq-mühafizə şərhinin mənasını da konstitusiyaya uyğunlaşdıran kifayət qədər mürəkkəb, obyektiv, çoxölçülü və dinamik prosesdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2018, 63 s.
2. Арсланов Р. Современный конституционализм: историко - правовой анализ. Москва, 2016, 125 с.
3. Баглай М.В. Конституционализм и политическая система в современной России // Журнал российского права. 2013. № 11. 33-36 с.
4. Медушевский А. Конституционализм: кладовая опыта или совершенствования демократических преобразований. Москва, 2010, 248 с.
5. <http://www.constcourt.gov.az/>